

Sanja Filipović *
Jelena Ignjatović **

338.1(497-15)
339.923(4-672EU:497-15)
DOI: 10.5937/MegRev2203167S
Pregledni naučni članak
Primljen 25.07.2022.
Odobren 05.09.2022

EKONOMSKI RAZVOJ ZAPADNOG BALKANA: ŠANSE I OGRANIČENJA ZA ZELENU TRANZICIJU

Sažetak: *Zemlje Zapadnog Balkana imaju za cilj da postanu deo Evropske unije i u skladu sa tim su u poslednje tri decenije sprovele privredno-sistemske reforme. Kako su zemlje regiona i potpisnice Ugovora o energetske zajednici, one su se obavezale na harmonizaciju zakonodavstva, definisanje i sprovođenje nacionalnih planova koji imaju za cilj smanjenje emisije ugljenika, unapređenje energetske efikasnosti i veću primenu obnovljivih izvora energije. Imajući u vidu opredeljenost zemalja regiona, cilj rada je da utvrdi napredak u procesu ekonomskog razvoja, odnosno da definiše šanse i ograničenja da sprovedu proces energetske tranzicije. Rezultati istraživanja pokazuju da je uprkos započetim reformskim procesima i napretku u Indeksu humanog razvoja, COVID-19 kriza usporila razvoj regiona i dovela ne samo do recesije i pada životnog standarda, nego i do rasta nezaposlenosti. Pored toga, veliki izazov za region predstavlja smanjenje energetske i karbonske intenzivnosti jer u strukturi elektroprivrede dominiraju termoelektrane na ugalj koje su zastarele i neefikasne. Regionu nedostaju investicije i doslednost u sprovođenju započetih reformi. Zelena agenda za Zapadni Balkan, predstavlja šansu za region jer preko Instrumenta prekogranične saradnje, podstiče investicije u projekte koji ne samo da omogućavaju energetske tranzicije, nego i razvoj drugih sektora industrije i poljoprivrede.*

Ključne reči: *razvoj, tranzicija, reforme, Zapadni Balkan.*

---

* Prof. Dr Sanja Filipović, Naučni savetnik, Institut društvenih nauka i Redovni profesor, Univerzitet Singidunum, Beograd, Srbija, sfilipovic@idn.org.rs

** Dr Jelena Ignjatović, Predavač, Akademija strukovnih studija; Odsek za poljoprivredno-poslovne studije i turizam, Šabac, Srbija; jignjatovic985@gmail.com

1. UVOD

Kako su narodi Balkana imali nekoliko međusobnih ratova i česta prekrajanja granica država, u novijoj historiji pojavio se i pojam "balkanizam" koji ima negativnu konotaciju u smislu da se odnosi na podjeljenost i netrepeljivost. Otuda se za region sve češće koristi pojam Jugoistočna Evropa, a u posljednje dve decenije je široko rasprostranjen termin Zapadni Balkan.¹ Zapadni Balkan je termin koji se odnosi na političku opredeljenost zemalja regiona da postanu članice Evropske unije (EU), a uključuje Albaniju, Bosnu i Hercegovinu (BiH), Severnu Makedoniju, Crnu Goru, Srbiju i Kosovo*.²

Nakon Samita o stabilizaciji i pridruživanju EU, koji se održao 2003. godine u Solunu, sve zemlje su se obavezale da će započeti ispunjavanje obaveza u procesu stabilizacije i pridruživanja³. Proces stabilizacije i pridruživanja smatra se doradenom verzijom politike pristupanja, kao osnovni politički okvir odnosa regiona Zapadnog Balkana i EU, usvojen 1999. godine, sa ciljem stabilizacije nakon sukoba na Kosovu*, uspostavljanja slobodne trgovine, regionalne saradnje i pružanja evropske perspektive regiona.⁴ Do sada su status kandidata za prijem EU stekle Severna Makedonija (2005), Crna Gora (2010), Srbija (2012), Albanija (2014), dok su BiH i Kosovo*, zemlje potencijalni kandidati.⁵

Albanija je 12. juna 2006. godine potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), dok je zahtev za članstvo u EU podnela aprila 2009. godine. Ipak, usled nesprovođenja političkih kriterijuma iz Kopenhagena u vezi sa upravljanjem i vladavinom prava, kao i drugih propusta koji su sprečavali zahtevane reforme, status kandidata je dobijen tek u julu 2014. godine.⁶

Severna Makedonija je aprila 2001. godine potpisala SSP, dok je status kandidata za članstvo dobila u decembru 2005. godine. Evropski savet je identifikovao osam ključnih prioriteta: primena svih obaveza preuzetih u okviru sporazuma, dijalog između političkih stranaka, sprovođenje zakona o policiji, sprovođenje antikorupcijskog zakonodavstva, reforma pravosuđa, reforma javne uprave, definisanje mera za politiku zapošljavanja i unapređenje poslovnog okruženja⁷. Međutim, pregovori nisu započeti zbog spora sa Grčkom oko imena, te je znanični naziv zemlje i nakon sticanja nezavisnosti godinama bio Bivša Jugoslovenska

¹ Bideleux Robert, Jeffries Ian (2007): *A history of Eastern Europe*, Taylor & Francis - London, 52, fn 1,

² Kosovo, bilo da se radi o teritoriji, institucijama ili stanovništvu, u ovom tekstu će se razumeti u potpunom skladu sa Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija.

³ Filipović Sanja (2013): The economic prospectus of the Western Balkans region, *Crossroads-The Macedonian Foreign Policy Journal* 1/2013, 53-67.

⁴ Trapara Vladimir, Nedeljković-Pravdić Marija (2014): „Uključivanje Kosova u proces stabilizacije i pridruživanja“ U: Medjunarodna konferencija Instituta za međunarodnu politiku i privredu -Evropska unija i Zapadni Balkan – izazovi i perspective, 244-254.

⁵ European Commission (2022): "Candidate Countries and Potential Candidates", European commission, <https://ec.europa.eu/environment/enlarg/candidates.htm#:~:text=Albania%2C%20the%20Republic%20of%20North,possible%20request%20for%20transition%20periods.> (28.05.2022.)

⁶ Tošković Jelena (2016): *Preispitivanje neoliberalnog koncepta ekonomije na primeru zemalja Zapadnog Balkana*, Edukons Univerzitet - Sremska Kamenica: 912, fn 6.

⁷ EBRD (2013): "Transition report 2010: Recovery and Reform", <https://www.ebrd.com/downloads/research/transition/tr10.pdf> (10.02.2022)

Republika Makedonija. Tek kada je u februaru 2019. godine rešen spor, prihvaćen je naziv Severna Makedonija i započeti su pregovori.

Crna Gora je oktobra 2007. godine potpisala SSP, dok je status kandidata za EU stekla oktobra 2010. godine. Evropska komisija je oktobra 2011. godine dala preporuku otvaranja pregovora o pristupanju, da bi početak pregovora bio definisan u junu 2012. godine.

Srbija je u aprilu 2008. godine potpisala SSP koji je stupio na snagu u septembru 2013. godine. Zahtev za prijem u članstvo, Srbija je podnela u decembru 2009. godine, dok je u martu 2012. godine dobila zvaničan status kandidata. Evropska komisija je insistirala da pregovori o pristupanju EU budu otvoreni kad se ostvari normalizacija odnosa sa Kosovom*, što je postignuto nakon deset rundi dijaloga u aprilu 2013. godine.⁸ Početak pregovora za pristupanje EU Srbija je dobila 28. juna 2013. godine, dok je u januaru 2014. godine održana prva Međuvladina konferencija.

BiH i Kosovo* još uvek nisu stekle status kandidata za prijem u članstvo EU. Evropska komisija ističe ograničen napredak u pogledu ekonomskih reformi u BiH, zahteva stabilizaciju političke situacije i dogovor o ustavnim reformama. Tranzicija u ovoj zemlji predstavlja krizni model međunarodnog upravljanja koji je izgrađen na proširenju uloge međunarodnog krivičnog prava i usklađivanju politike sa projektom pristupanja EU.⁹ BiH je SSP bazirala na primeni pravnih, ekonomskih, institucionalnih i administrativnih reformi i on je potpisan u junu 2008. godine, ali je na snagu stupio tek u junu 2015. godine. U februaru 2016. godine, BiH je podnela zahtev za članstvo u EU. Građani BiH, za razliku od građana Kosova*, imaju pravo na Šengen vizu¹⁰ koja omogućava kratak boravak, odnosno tranzit kroz zemlje potpisnice u trajanju od 90 dana u periodu do 180 dana.

Kosovu* je Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija iz 1999. godine, određen politički status pod privremenom upravom Ujedinjenih nacija-UNMIK.¹¹ SSP je potpisan u oktobru 2015. godine,¹² a u decembru 2021. godine je započela druga faza implementacije političkih prioriteta u okviru Evropske reformske agende (ERA).¹³ Iako su

⁸ Međak Vladimir, Budimir Branko (2013): „Vodič kroz pristupanje Srbije Evropskoj Uniji“ „ISAC Fond“, http://eupregovori.bos.rs/progovori-o-pregovorima/uploaded/EU_VODIC.pdf (25.02.2022).

⁹ Humphrey Caroline (2012): „Favors and “Normal Heroes”“, *HAU Journal of Ethnographic Theory* 2(2), 22-41.

¹⁰ Šengenski sporazum potpisan je 1985. godine u Luksemburgu, sa ciljem ukidanja granične kontrole na međusobnim granicama i vođenja zajedničke vizne politike za 26 zemalja potpisnica. Danas broji 22 članice EU, dok su se Bugarska, Hrvatska, Kipar i Rumunija obavezale na pridruživanje u budućnosti. Irska kao članica EU vodi nacionalnu viznu politiku, dok su Island, Lihtenštajn, Norveška i Švajcarska potpisnice sporazuma iako nisu članice EU.

¹¹ Filipović Sanja, Ignjatović Jelena (2017): *Neoliberalni koncept privrede u zemljama Zapadnog Balkana*, Ekonomski institut – Beograd, 105, fn 11.

¹² Vijeće EU (2015): „Potpisan Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) između Evropske unije i Kosova“ Evropsko vijeće, <https://www.consilium.europa.eu/hr/press/press-releases/2015/10/27/kosovo-eu-stabilisation-association-agreement/> (10.02.2022)

¹³ Jakupi Zylfie Adem (2021): „U Briselu održan četvrti sastanak Saveta za stabilizaciju i pridruživanje EU-Kosovo“, Anadolu Agency, <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/u-briselu-odr%C5%BEan-%C4%8Detvrti-sastanak-saveta-za-stabilizaciju-i-pridru%C5%BEivanje-eu-kosovo/2441401#> (13.02.2022)

njeni tehnički uslovi, Visa sporazum¹⁴ još uvek nije potpisan, tako da je za zemlje Šengena neophodna viza.¹⁵

Imajući u vidu napore regiona Zapadnog Balkana da postane deo integrisanog prostora EU, cilj ovog rada je da utvrdi njegove potencijale da sprovede proces dekarbonizacije koji je definisan dugoročnom strategijom razvoja EU i posebnom Zelenom agendom za Zapadni Balkan. Prvi deo rada baziran je na proceni ekonomskog razvoja regiona Zapadnog Balkana gde su analizirani realan rast BDP, BDP po glavi stanovnika, nezaposlenost i Indeks humanog razvoja (HDI). Drugi deo rada procenjuje energetske i karbonske intenzivnosti regiona i ispunjavanje obaveza o podizanju udela obnovljivih resursa u proizvodnji električne energije. Treći deo rada analizira razvojne šanse i ograničenja sa kojima se zemlje regiona susreću. Na kraju su data zaključna razmatranja.

2. EKONOMSKI RAZVOJ REGIONA ZAPADNOG BALKANA

Ekonomski razvoj uključuje tehnološke, organizacione i strukturne promene u privredi i smatra se širim pojmom od ekonomskog rasta.¹⁶ Nivo ekonomskog razvoja zavisi od brojnih faktora¹⁷, a proces privredno-sistemskih reformi, proces liberalizacije i integracije,¹⁸ uz jačanje tržišne ekonomije i uloge građana u društvu¹⁹ imaju pozitivan razvojni efekat.²⁰ Uprkos započetim reformskim procesima, COVID-19 kriza je usporila razvoj regiona²¹, tako da je region u 2020. godini ušao u recesiju od 7,7%. Najviši realan pad BDP je zabeležila Crna Gora (-15,31%), a slede Kosovo* (-5,34%), Severna Makedonija (-5,21%), Albanija (-3,96%) i BiH (-3,2%). Srbija je imala recesiju od svega -0,94%, što je niže i od proseka EU (-5,96%)²² (Grafikon 1). Takvi rezultati se mogu komentarisati, pre svega, iz ugla strukture privrede, jer je evidentno da su zemlje u kojima turizam ima značajno učešće u formiranju BDP bile više pogođene usled zatvaranja zemlje. U 2021. godini, region je doživeo brz oporavak, pa se predviđa se da će rast BDP-a iznositi 5,9%, dok se 2022. godine predviđa 4,1%, a 2023. godi-

¹⁴ Dimitar (2021): „Zapadni Balkan odustaje od snova o Evropskoj uniji”, ALJZEERA, <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2021/10/26/zapadni-balkan-odustaje-od-snova-o-evropskoj-uniji> (14.02.2022)

¹⁵ Loxha Zajneli Amra (2019): „Kosovo sve teže do Šengena”, Radio slobodna Evropa, <https://www.slobodnaevropa.org/a/29882136.html> (15.04.2019)

¹⁶ Industrijska ekologija (2022): *Ekonomski rast i ekonomski razvoj*, Ekonomski fakultet- Niš.5, fn 16.

¹⁷ Drucker F.Peter (1996): *Landmarks of Tomorrow: A Report on the New “Post-Modern” World*; Transaction Publisher: Piscataway - NJ.

¹⁸ Grigorescu Adriana, Marioara Jordan, Octavian Alexandru Badea (2012): Regional Development Policy in the EU and Romania – State-of-the-art and Future Developments, *Ovidius University Annals* 0(2), 272-278.

¹⁹ Feruni Nerajda et al. (2020): The Impact of Corruption, Economic Freedom, and Urbanization on Economic Development: Western Balkans versus EU-27, *Sustainability* 12, 1-22.

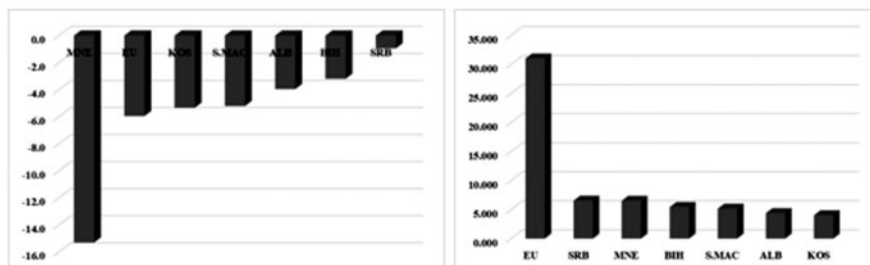
²⁰ Pavlović Ž. Radica (2021): Efekti ekonomske politike na spoljnotrgovinsku razmenu Republike Srbije: Trgovinskopravni i ekonomski aspekt-budućnost i perspective, *Megatrend revija*, 18(4), 147-168.

²¹ Kisin Jovana, Mihić Svetlana, Ignjatović Jelena (2021): Ekonomski aspekti pandemije COVID-19: Slučaj Republike Srbije, *Ecologica* 28(103), 369-377.

²² World Bank (2022): „Data indicator”, World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator> (05.02., 2022)

ne 3,8%.²³ Nivo životnog standarda regiona je gotovo šest puta niži od proseka EU, 5.336 u odnosu na 31.008 USD po glavi stanovnika. Najviši životni standard je u Srbiji (6.540 USD), a slede Crna Gora (6.512 USD), BiH (5.433 USD), Severna Makedonija (5.115 USD), Albanija (4.390 USD) i na kraju Kosovo* (4.024),²⁴ (Grafikon 2).

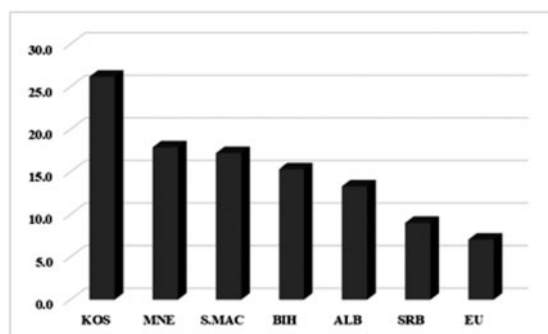
Grafikoni 1 i 2. Realan rast BDP (%) i BDP po glavi stanovnika (USD), 2020. godine.

Izvor: <https://data.worldbank.org/indicator>

COVID kriza je dovela ne samo do recesije i pada životnog standarda, nego i do rasta nezaposlenosti. U 2020. godini nivo nezaposlenosti na nivou regiona je iznosio 16,2%, a najviši nivo nezaposlenosti je zabeležen na Kosovu* (26,2%) i Crnoj Gori (17,9%), a slede Severna Makedonija (17,2%), BiH (15,3%) i Albanija (13,3%). Srbija je tokom prethodne godine uspešno uspjela da redukuje stopu nezaposlenosti tako da ona iznosi 9%, dok je prosek EU 7%²⁵ (Grafikon 3).

Grafikon 3. Nezaposlenost (%), 2020. godine

Izvor: <https://data.worldbank.org/indicator>

Indeks humanog razvoja (HDI), kao mera kvaliteta života i blagostanja,²⁶ predstavljen je kao sumarna mera prosečnog postignuća u tri ključne dimenzije ljudskog razvoja: dug i

²³ World Bank (2021): “Western Balkans Regular Economic Report: Fall 2021”, World Bank, <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/western-balkans-regular-economic-report> (20.02.2022.)

²⁴ World Bank (2022).

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Engineer Merwan, King Ian Paul, Roy Nilanjana (2008): The human development index as a criterion for optimal planning, *Indian Growth and Development Review* 1(2), 172–192

zdrav život, obrazovanje i pristojan životni standard.²⁷ Kategorizuje se kao vrlo visok humani razvoj, visok, srednji i nizak humani razvoj.²⁸ Crna Gora i Srbija se rangiraju kao zemlje sa veoma visokim humanim razvojem, dok Albanija, BiH i Severna Makedonija imaju visok nivo humanog razvoja (Tabela 1). Prema poslednjem Indeksu humanog razvoja objavljenom 2020. godine, Crna Gora je ostvarila najviši rang zauzevši 48 mesto, prate je Srbija (64), Albanija (69), BiH (73), dok je najlošije rangirana Severna Makedonija (82).²⁹ U periodu 2014-2019. godine, BiH i Severna Makedonija su napredovale za 8 mesta, Srbija za 3, Crna Gora za 2 mesta, dok je Albanija nazadovala za 4 mesta. Ukoliko se ovakav trend nastavi, može se očekivati da će se za 10-15 godina Albanija, BiH i Severna Makedonija naći u grupi zemalja veoma visokog humanog razvoja.³⁰ Najveći prosečan godišnji rast HDI ostvaren je u BiH (0,88%), a najniži u Crnoj Gori (0,37%). Obzirom da su problem regiona Zapadnog Balkana smanjen natalitet i životni standard, učinjen je određeni napredak, ali ne u meri kao kod EU zemalja.

Tabela 1 HDI u regionu Zapadnog Balkana, 2020. godine

Zemlja	Indeks humanog razvoja (HDI)						HDI rang	HDI rang 2014-2019	HDI (%)
	2010	2014	2015	2017	2018	2019			
ALB	0,745	0,787	0,788	0,790	0,792	0,792	69	-4	0,72
BIH	0,721	0,758	0,761	0,774	0,777	0,780	73	8	0,88
S.MAC	0,743	0,755	0,761	0,767	0,770	0,774	82	8	0,46
CG	0,802	0,813	0,818	0,822	0,826	0,829	48	2	0,37
SRB	0,766	0,784	0,789	0,798	0,833	0,806	64	3	0,57
KOS	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
EU I CEN. AZIJA	0,739	0,772	0,775	0,785	0,787	0,791			0,76

Izvor: <https://hdr.undp.org/en/composite/trends>

3. POTREBA ZA ENERGETSKOM TRANZICIJOM

Klimatske promene i pitanje očuvanja životne sredine postavile su nove izazove za ekonomski razvoj, a pred energetske sektorom (kao najvećim emiterom karbon dioksida) su najveća očekivanja³¹. Energetska tranzicija se smatra novom industrijskom revolucijom³²

²⁷ United Nations Development Programme-UNDP (2016): „Risk-Proof ing the Western Balkans: Empowering People to Prevent Disasters” UNDP, https://hdr.undp.org/sites/default/files/risk_proofing_the_western_balkans.pdf (15.01.2022.)

²⁸ United Nations Development Programme (2020): „Human development reports: Human Development Index Trends 1990-2019.” UNDP, <https://hdr.undp.org/en/composite/trends> (12.01.2022.9)

²⁹ Podaci za Kosovo nisu dostupni.

³⁰ Dašić Boban *et al.* (2020): Human development index in a context of human development: Review on the western Balkans countries, *Brain and Behavior*, 10(9), 1-12.

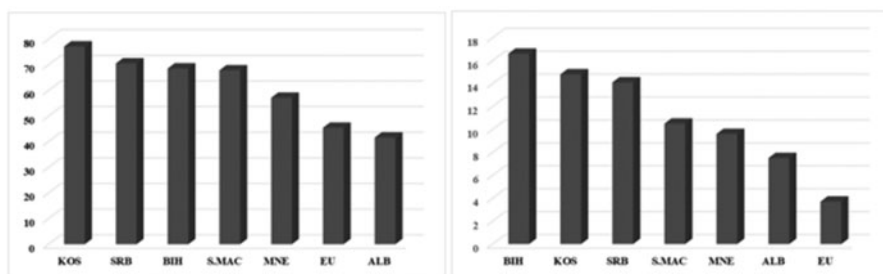
³¹ Vitošević Jovana, Lukinović Mario, Škvareninová Lucia (2021): Energy security: The impact of environmental policies on energy security, *Megatrend revija* 18(4), 41-56.

³² Spasić Vladimir (2021): „Energetska tranzicija nije pretnja za Zapadni Balkan, nego razvojna šansa”, *Balkan green energy news*, <https://balkangreenenergynews.com/rs/energetska-tranzicija-nije-pretnja-za-zapadni-balkan-nego-razvojna-sansa/> (27.10. 2021).

i podrazumeva smanjenje fosilnih goriva, odnosno smanjenje emisije ugljenika.³³ Proces energetske tranzicije u regionu³⁴ se odnosi na transformaciju energetskog sektora koji emituje oko 60% gasova staklene bašte (GH) i industrije koja je energetski intenzivnija u odnosu na EU.^{35,36}

Emisija CO₂ od sagorevanja goriva (CO₂/TEC) je 2019. godine u EU iznosila 45,5 tCO₂/Tj, što je znatno manje nego u zemljama regiona gde prednjače Kosovo* (77,1) i Srbija (70,5), a slede ih BiH (68,5), Severna Makedonija (67,8), Crna Gora (57,1) i Albanija (41,6) (Grafikon 4). Prema podacima ukupnog snabdevanja energijom po jedinici BDP (TES/BDP, izraženo u GJ/hiljadu 2015 USD), najveću energetska intenzivnost, 2019. godine, je imala BiH (16,6), a slede je Kosovo* (14,8), Srbija (14,1), Severna Makedonija (10,5), Crna Gora (9,6) i na kraju Albanija (7,5). EU je beležila 3,7 GJ/hiljadu 2015 USD (Grafikon 5).

Grafikoni 4 i 5. CO₂/TES (t CO₂/Tj) i TES/BDP (GJ/hiljadu 2015 USD), 2019. godine

Izvor: <https://www.iea.org>

Razlog visoke emisije CO₂ energetskog sektora je posledica strukture elektroprivrede u kojoj dominiraju termoelektrane na uglj. Izuzetak predstavlja jedino Albanija koja proizvodnju električne energije bazira na hidroelektranama (Grafikon 6). Ukupan broj termoelektrana na uglj je 15 (5 u BiH, 2 u Severnoj Makedoniji, 1 u Crnoj Gori i Kosovu* i 6 u Srbiji), a ukupni kapacitet termoelektrana je 8,706 MW (BiH 2,008, Kosovo* 1,288, Severna Makedonija 824, Crna Gora 210 i Srbija 4,376). U termoelektranama ukupno radi oko 7,728 zaposlenih (BiH 2.466, Severna Makedonija 678, Crna Gora 710, Kosovo* 1.482 i Srbija 2.931). Većina postojećih proizvodnih kapaciteta izgrađena je pre oko četiri decenije, a čak 92% hidro kapaciteta je izgrađeno u periodu 1955-1990. godine. Većina termoelektrana je zastarela sa visokim procentom emisije GH gasova,³⁷ tako da su neophodne značajne inve-

³³ International Renewable Energy Agency (IRENA) (2022): "Energy Transition", IRENA, <https://www.irena.org/energytransition> (28.01. 2022).

³⁴ EU u Srbiji (2022): „Zapadni Balkan u energetskej tranziciji”, EU u Srbiji, <https://europa.rs/zapadni-balkan-u-energetskej-tranziciji/> (26.01. 2022).

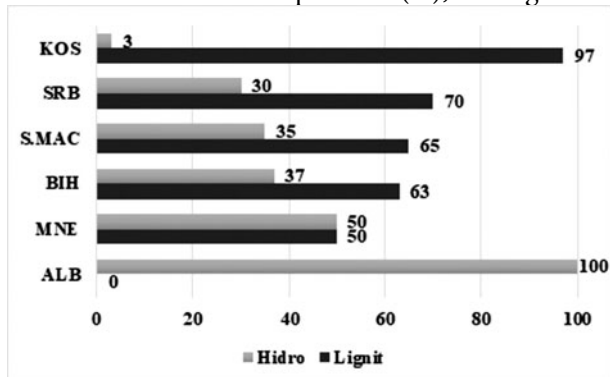
³⁵ Heinrich Böll Stiftung (2022): Out of pace or out of the race? Status and prospects of energy transition in the Western Balkans, 5p.

³⁶ Verbič Miroslav, Filipović Sanja, Radovanović Mirjana (2017): Electricity prices and energy intensity in Europe, *Utilities Policy* 47, 58-68.

³⁷ European Commission (2021): "Recent trends in coal and peat regions in Western Balkans and Ukraine", European Commission, [https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/805def66-315a-11ec-bd8e-01aa75ed71a1\(14.07.2021.\)](https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/805def66-315a-11ec-bd8e-01aa75ed71a1(14.07.2021.))

sticije za ugradnju savremenih filtera.³⁸ EU insistira na zakonskim obavezama za smanjenje emisije iz termoelektrana ispod nivoa definisanog u Nacionalnim planovima za smanjenje emisije.

Grafikon 6. Struktura elektroprivrede (%), 2018. godine

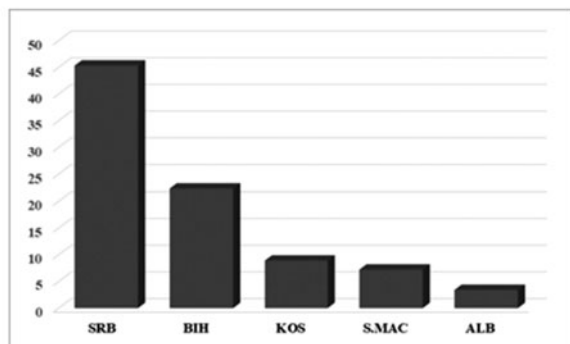

Izvor: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/201391544823541838/pdf/Western-Balkans-Energy-Directions-Paper.pdf>

Kosovo* 3.249, Severna Makedonija 2.980, Crna Gora 750).

Ukupan broj zaposlenih u rudnicima uglja i termoelektranama je 41.510 (BiH 16.938, Srbija 15.262, Severna Makedonija 3.658, Crna Gora 921), a rizična radna mesta u eksploataciji uglja iznose oko 5.400-8.100 u BiH, 3.000 u Severnoj Makedoniji Srbiji, 1.500 na Kosovu* i do 750 u Crnoj Gori. Direktna rizična radna mesta u sektoru uglja ukupno imaju između 6.000-9.300 u Bosni i Hercegovini, oko 3.600 u Severnoj Makedoniji i Srbiji, 2.300 na

Grafikon 7. Emisija CO₂ (Mt), 2020. godine

Izvor: <https://www.iea.org>

U regionu postoji 18 rudnika uglja (11 u Bosni i Hercegovini, 3 u Severnoj Makedoniji i Kosovu* 1 u Crnoj Gori i 2 u Srbiji), ukupnog kapaciteta 65,43 Mt od čega su proizvodni kapaciteti Srbije najveći (36,98 Mt).³⁹ Ukupna produktivnost rudnika uglja iznosi 13,704 (t/FTE), pri čemu najveću produktivnost ima Srbija (6,778), a slede je BiH (2,762), Kosovo* (2,358), Severna Makedonija (1,677) i na kraju Crna Gora (128). U rudnicima je ukupno zaposleno oko 33.782 radnika (BiH 14.472, Srbija 12.331,

Kosovu* i do 900 u Crnoj Gori. Imajući u vidu broj radnih mesta, očigledno je da će energetska tranzicija imati značajne socio-ekonomske posledice.

Posmatrajući emisiju CO₂ u Mt, najveći emiter gasova 2020. godine je Srbija (45,3), a slede BiH (22,4), Kosovo* (8,9), Severna Makedonija (7,2), Albanija (3,4)⁴⁰ (Grafikon 7).

Emisija CO₂ po jedinici BDP, bilo da se posmatra u realnim vrednostima ili paritetu kupovne moći, je najviša u BiH, a slede Srbija, Severna Makedonija, Crna Gora i Albanija⁴¹.

³⁸ Radunović Milan (2021): „Termoelektrane na ugalj, da ili ne“, Energija Balkana, <https://energijabalkana.net/termoelektrane-na-ugalj-da-ili-ne/> (27.02.2022)

³⁹ European Commission. (2021).

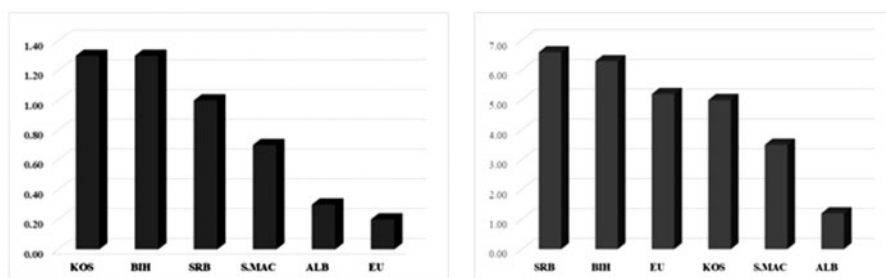
⁴⁰ Podaci za Crnu Goru nisu dostupni.

⁴¹ International Energy Agency (IEA). (2022).

U odnosu na EU koja je 2020. godine emitovala tek 0,2 CO₂/2015 USD, zemlje regiona su višestruko nadmašile emisiju CO₂ po jedinici BDP - BiH i Kosovo* (1,30), Srbija (1,00), Severna Makedonije (0,7) i Albanija (0,3)⁴² (Grafikon 8). Ukoliko se posmatra emisija CO₂ per capita 2020. godine, prosek EU je 5,20 t CO₂/capita, dok je Srbija emitovala 6,60, BiH 6,30, Kosovo* 5, Severna Makedonija 3,5 i Albanija 1,20 (Grafikon 9).

Grafikon 8 i 9. CO₂/BDP (CO₂/2015 USD) i CO₂ per capita (t CO₂/per capita), 2020. godine.

Izvor:www.iea.org

4. RAZVOJNE ŠANSE I OGRANIČENJA REGIONA U PROCESU ZELENE TRANZICIJE

Energetska zajednica zemalja Jugoistočne Evrope⁴³, nastala je potpisivanjem Ugovora o energetske zajednici⁴⁴ oktobra 2005. godine u Atini, kao inicijativa za približavanje regiona evropskim energetske standardima. Pored toga što podstiče aktivnosti država u procesu pristupanja EU⁴⁵, Ugovorom je definisano energetske tržište električne energije i gasa, čime je stvoren regulatorni oblik prekogranične trgovine energijom⁴⁶, unapređenje životne sredine kroz energetske efikasnost, podsticanje veće upotrebe obnovljivih izvora energije (OIE) i održivost energetske sistema.⁴⁷ Zemlje regiona su preuzele određene obaveze usklađiva-

⁴² Podaci za Crnu Goru nisu dostupni.

⁴³ Zemlje Jugoistočne Evrope su Srbija, Crna Gora, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Severna Makedonija, Bugarska, Rumunija, Albanija i Kosovo*.

⁴⁴ Energetske zajednica je međunarodna organizacija osnovana potpisivanjem „Ugovora o osnivanju Energetske zajednice“ 25. oktobra 2005. godine u Atini. Cilj je proširenje energetske tržišta EU na region Jugoistočne Evrope i region Crnog mora.

⁴⁵ Dašić Miloš (2014): Energetske bezbednost zemalja Jugoistočne Evrope kao faktor regionalnog razvoja, *Oditor* 7, 8-12.

⁴⁶ Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije (2022): „Sporazum o energetske zajednici za jugoistočnu Evropu“, Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije, <https://www.mei.gov.rs/srl/dokumenta/sporazumi-sa-eu/sporazum-o-energetske-zajednici-za-jugoistocnu-evropu> (16.03.2022)

⁴⁷ Beogradske otvorena Škola-BOŠ (2022): „Energetika, klima i životna sredina: Energetske zajednica i životna sredina“, BOŠ, https://www.bos.rs/ekz/intervju-i-stavovi/1052/7648/intervju_-peter-vaajda---energetske-zajednica-i-zivotna-sredina.html (15.03.2022).

nja nacionalnog zakonodavstva, njihove dosledne primene i postizanja određenih ciljeva.⁴⁸ Mada je primetan pomak u harmonizaciji zakonodavstva, još uvek postoje velika kašnjenja u primeni regulative što se odražava na funkcionisanje integrisanog regionalnog energetskog tržišta. Što se tiče postavljanja određenih ciljeva, zemlje regiona su obavezne da usvoje Nacionalne akcione planove energetske efikasnosti (National Energy Efficiency Action Plan, NEEAP) i Nacionalne akcione planove za energiju i klimu (National Renewable Energy Action Plan, NREAP).

NEEAP se definiše na svake tri godine sa obavezom izveštavanja o postignutim rezultatima. Implementacija prvog NEEAP-a bila je u periodu 2010-2012. godine, a drugog 2012-2015. godine. Većina zemalja je delimično postigla definisane ciljeve. Albanija je ostvarila uštedu u sektoru transporta, BiH u stambenom sektoru, dok su Severna Makedonija i Srbija ostvarile uštede u industrijskom sektoru.⁴⁹ Sve zemlje regiona (osim BiH) su usvojile Zakon o energetske efikasnosti i podzakonske akte, dok su samo Srbija i Crna Gora postigle napredak u transponovanju Evropske direktive o energetskim performansama zgrada. Obzirom da se NEEAP pokazao kao koristan alat za postizanje mera politike, implementacija trećeg NEEAP-a bila je planirana za period 2017-2020. godine, ali on je usvojen samo u Srbiji i Crnoj Gori (januara 2017. godine), dok je Severna Makedonija predstavila nacrt.

NREAP je detaljan izveštaj zemalja o ispunjenju obaveza i inicijativa za razvoj OIE. Plan pruža detaljnu mapu puta o tome kako države, prema Direktivi OIE 2009/28/EC, očekuju da postignu svoje pravno obavezujuće ciljeve do 2030. godine za udeo OIE u ukupnoj potrošnji energije. Svaka država je postavila sektorske (transport, električna energija i sektori grejanja i hlađenja) i tehnološke ciljeve, putanju koju će slediti, kao i mere i reforme koje će preduzeti da bi se prevazišle prepreke razvoju OIE. U zemaljama regiona su do 2016. godine svi NREAP izveštaji odobreni, sve zemlje su se opredelile za instrument podrške u vidu tzv. feed in tarifa za vremenski period u rasponu od 10 (Kosovo*) do 15 godina (Albanija).

Zemlje regiona su se obavezale da će do 2020. godine povećati učešće OIE u proizvodnji električne energije. U regionu se najviše od OIE koristi hidroenergija i biomasa, dok su ostali oblici manje zastupljeni. Učešće OIE u ukupnoj potrošnji energije (TFEC) je u EU, prema podacima Svetske banke 2015 godine, iznosilo 17%, dok je target za 2020. godinu 20%.⁵⁰ Zemlje regiona nisu ispunile postavljene ciljeve⁵¹ za rast učešća OIE u svojim nacionalnim planovima, iako imaju neiskorišćene potencijale⁵² (Grafikon 10).

⁴⁸ Filipovic Sanja, Tanić, Gordan (2012). *The characteristics of regional electricity market and position of Serbia*, Institute of international politics and economics - Belgrade, 190, fn 48..

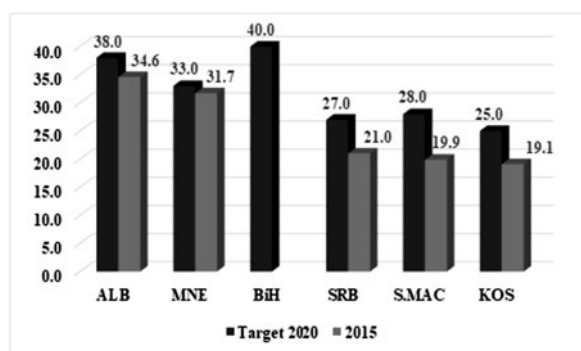
⁴⁹ World Bank. (2020): "Western Balkans Regular Economic Report No.18 - An Uncertain Recovery", World Bank, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34644> (08.02.2022)

⁵⁰ Eurostat (2018): „European commission database“, Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (15.01.2022).

⁵¹ World Bank. (2018): "Western Balkans: Directions for the Energy Sector", World Bank final report, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/201391544823541838/text/Western-Balkans-Energy-Directions-Paper.txt> (12.01.2022.)

⁵² Đurašković Jovan, Konatar Milena, Radović Milivoje (2021): Renewable energy in the Western Balkans: Policies, developments and perspectives, *Energy reports* 7/2021, 481-490.

Grafikon 10. Učešće OIE u ukupnoj potrošnji energije, 2015. godine.

Izvor: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Energetska zajednica prvenstveno zahteva ukidanje subvencija za ugalj, podstiče uvođenje takse na emisiju ugljen-dioksida (jedino ih ima Crna Gora) i razvoj tržišnih modela za korišćenje OIE. Svetska banka je procenila da je neophodno investirati oko 15 mlrd EUR u modernizaciju nacionalne i regionalne energetske infrastrukture. Šira primena OIE suočava region sa značajnim regulatornim i političkim preprekama, dok planovi ulaganja u kapacitete za ugalj nisu usklađeni sa EU ili Pariskim sporazumom, što ugrožava pregovore o pristupanju EU. Pored toga, postoji nizak nivo znanja o mogućnosti energetske tranzicije, kao i slaba spremnost ključnih aktera za preduzimanje akcija.

Ipak, region Zapadnog Balkana poseduje potencijal za povećanje energetske efikasnosti, veću primenu OIE i unapređenje kvaliteta vazduha.^{53,54} Zelena agenda za Zapadni Balkan⁵⁵, predstavlja veliku razvojnu šansu za region jer potencira zaokret od tradicionalnih ekonomskih modela ka održivoj ekonomiji. Dakle, Zelena agenda pruža razvojne šanse za proces zelene tranzicije koje prevazilaze okvire samo energetske tranzicije. Agenda podrazumeva širi koncept razvoja koji se odnosi i na druge sektore privrede koji u svoje poslovanje mogu da integrišu koncept dekarbonizacije i cirkularne ekonomije (industrija, poljoprivreda, usluge, itd.).

Zelena agenda je potpisana decembra 2020. godine u Sofiji, u okviru Berlinskog procesa, kao inicijative za proširenjem EU, sa ciljem pomoći zemljama regiona u vidu pripreme za pristupanje EU, a kroz usklađivanje standarda i definisanje razvojnih prioriteta.⁵⁶ Zelena agenda ima pet prioriternih područja: dekarbonizacija, cirkularna ekonomija, smanjenje загаđenja, održiva poljoprivreda i biodiverzitet. Za primenu Zelene agende predviđen je in-

⁵³ Esser Sandra et al. (2018): "Energy sector trends in the Western Balkans", JSTOR, <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep21858.7.pdf> (04.03.2022.)

⁵⁴ Filipovic Sanja, Ignjatovic Jelena (2021): Chinese investment in Central Eastern Europe and the Western Balkans, *Culture of Polis* 18 (45), 73-86.

⁵⁵ Evropski Zeleni dogovor je strategija koju je Evropska komisija usvojila decembra 2019. godine sa ciljem da Evropa do 2050. godine redukuje svoje emisije gasova za 55% u odnosu na nivo iz 1990. godine i postane prvi klimatski neutralan kontinent. Prioritet je prelazak na čistu energiju i održivo korišćenje resursa, u cilju stvaranja mogućnosti za inovacije, investicije i otvaranja novih radnih mesta. U okviru Evropskog Zelenog dogovora predviđen razvoj Zelene Agende za Zapadni Balkan.

⁵⁶ Вучинић, Александра (2019): Зелена агенда за Западни Балкан. *Савремена управа-Часопис за практична и теоријска питања јавне управе* 1, 18-24.

vesticioni plan od 9 mlrd EUR za period 2021-2027. godine koji će se koristiti preko Instrument prepristupne pomoći (IPA)⁵⁷, od čega je 30% predviđeno za energetska tranziciju. Cilj je da se omogući podrška dugoročnom zelenom društveno-ekonomskom oporavku regiona kroz uvođenje evropskih standarda i definisanje razvojnih prioriteta. Kako bi se odgovorilo na sve izazove koje energetska tranzicija zahteva, Vlade ovih zemalja će morati da donesu odluke koje će se sprovesti dugoročno, a koje će imati ekonomski uticaj kako na nacionalnom tako i na regionalnom nivou. Ograničenja za primenu strategije predstavljaju nedovoljno razumevanje suštine Zelene agende, nedostatak kapaciteta za dugoročno planiranje i pisanje projekata za finansiranje iz IPA sredstava, pogrešno predstavljanje zahteva Zelenog dogovora kao prinude EU, kao i loše upravljanje javnim finansijama u smeru finansiranja ekoloških projekata.

5. ZAKLJUČAK

Zemlje regiona Zapadnog Balkana su se nakon Samita o stabilizaciji i pridruživanju EU, 2003. godine u Solunu, obavezale na ispunjavanje predloženih obaveza sa ciljem stabilizacije regiona, uspostavljanja slobodne trgovine, regionalne saradnje i pružanja evropske perspektive. Sve zemlje su, na osnovu ciljeva EU, prihvatile reforme stvaranja tržišne ekonomije i jačanja uloge građana u društvu, koje su garancija za mir, stabilnost, prosperitet i slobodu. Aktuelna pandemija COVID-19 ugrozila je ekonomski rast i celokupni ekonomski razvoj regiona, što je rezultiralo padom ukupne ekonomske aktivnosti. Pandemija nije dovela samo do recesije i pada životnog standarda, nego i do rasta nezaposlenosti. Međutim, i pored toga Indeks humanog razvoja, kao mera kvaliteta života, dostigao je veoma visok nivo u Crnoj Gori i Srbiji. Obzirom da su promene HDI ranga ostvarile sve zemlje, nastavkom ovakvog trenda može se očekivati još veći napredak humanog razvoja.

Proces energetske tranzicije u regionu podrazumeva smanjenje upotrebe fosilnih goriva, odnosno smanjenje emisije ugljenika. Veliku prepreku na tom putu predstavlja činjenica da zemlje regiona karakteriše visok nivo energetske i karbonske intenzivnosti. Termoelektrane na uglj (uglavnom lignit), predstavljaju najveće emitere u regionu. Izuzetak je Albanija u čijoj strukturi dominiraju hidroelektrane. Većina termoelektrana je zastarela sa visokim procentom emisije tako da su neophodne značajne investicije za ugradnju savremenih filtera.

S druge strane, sve zemlje regiona imaju potencijale u obnovljivim izvorima energije. Štaviše, zemlje regiona su se obavezale na postizanje određenih ciljeva za rast učešća OIE u proizvodnji električne energije do 2020. godine, ali ih nisu realizovale. Unapređenje energetske efikasnosti i napuštanje linearnog modela ekonomije ne treba posmatrati kao nametnutu obavezu, nego kao veliku razvojnu šansu za region. Zelena agenda za Zapadni Balkan je dokument koji promovise novi koncept razvoja koji podrazumeva uvođenje principa cirkularne ekonomije, dekarbonizacije i zaštite biodiverziteta. Investicije u ove projekte treba da omoguće ne samo transformaciju energetike i industrije, nego i zdraviju životnu sredinu, privredni rast i nova radna mesta. Da bi primena Agende zaživela, neophodno je da zemlje razviju nacionalni plan aktivnosti koji bi omogućio sinhronizovanu i dobro koordiniranu

⁵⁷ Mustata Alexandru, Shevchuk Victoria (2021): „Osam koraka ka pravednoj energetske tranziciji na Zapadnom Balkanu“, CEE Bankwatch Network, <https://bankwatch.org/wp-content/uploads/2021/05/BA-Osam-koraka-ka-pravednoj-energetske-tranziciji-na-Zapadnom-Balkanu.pdf> (20.01.2022.)

listu projekata u pet oblasti koje su definisane agendom (dekarbonizacija, cirkularna ekonomija, smanjenje zagađenja, održiva poljoprivreda i očuvanje biodiverziteta).

LITERATURA

- Bechev Dimitar (2021): „Zapadni Balkan odustaje od snova o Evropskoj uniji”, ALJ-ZEERA, <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2021/10/26/zapadni-balkan-odustaje-od-snova-o-evropskoj-uniji> (14.02.2022)
- Beogradska otvorena Škola-BOŠ (2022): „Energija, klima i životna sredina: Energetska zajednica i životna sredina“, BOŠ, https://www.bos.rs/ekz/intervju-i-stavovi/1052/7648/intervju_-_peter-vajda---energetska-zajednica-i-zivotna-sredina.html (15.03.2022).
- Bideleux Robert, Jeffries Ian (2007): *A history of Eastern Europe*, Taylor & Francis – London.
- Dašić Boban, Dević Željko, Denić Nebojša, Zlatković Dragan, Ilić D. Ivana, Cao Yan, Jermsittiparsert Kittisak, Van Le Hiep (2020): *Human development index in a context of human development: Review on the western Balkans countries*, *Brain and Behavior*, 10(9), 1-12.
- Dašić Miloš (2014): *Energetska bezbednost zemalja Jugoistočne Evrope kao faktor regionalnog razvoja*, *Oditor* 7, 8-12.
- Drucker F. Peter (1996): *Landmarks of Tomorrow: A Report on the New “Post-Modern” World*; Transaction Publisher: Piscataway - NJ.
- Engineer Merwan, King Ian Paul, Roy Nilanjana (2008): *The human development index as a criterion for optimal planning*, *Indian Growth and Development Review* 1(2), 172–192.
- Esser Sandra, Schulz Sabrina, Amon Ada, Littlecott Chris, Reitzenstein Alexander (2018): “Energy sector trends in the Western Balkans”, JSTOR, <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep21858.7.pdf> (04.03.2022.)
- European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) (2013): “Transition report 2010: Recovery and Reform”, <https://www.ebrd.com/downloads/research/transition/tr10.pdf> (10.02.2022)
- EU u Srbiji (2022): „Zapadni Balkan u energetske tranziciji”, EU u Srbiji, <https://europa.rs/zapadni-balkan-u-energetske-tranziciji/> (26.01. 2022).
- Eurostat (2022): „European commission database“, Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (15.01.2022).
- Eurostat (2018): „Archive: Statistički podaci o obnovljivoj energiji“, Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Statisti%C4%8Dki_podaci_o_obnovljivoj_energiji&oldid=401183 (18.01.2022.)
- European commission (2022): “Candidate Countries and Potential Candidates“, European commission, <https://ec.europa.eu/environment/enlarg/candidates.htm#:~:text=Albania%2C%20the%20Republic%20of%20North,possible%20request%20for%20transition%20periods.> (28.05.2022.)
- European Commission (2021): “Recent trends in coal and peat regions in Western Balkans and Ukraine”, European Commission, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/805def66-315a-11ec-bd8e-01aa75ed71a1> (14.07.2021.)

- Feruni Nerajda, Hysa Eglantina, Panait Mirela, Radulescu Irina Gabriela, Brezoi Alina (2020): *The Impact of Corruption, Economic Freedom, and Urbanization on Economic Development: Western Balkans versus EU-27*, *Sustainability* 12, 1-22.
- Filipovic Sanja, Ignjatovic Jelena (2021): *Chinese investment in Central Eastern Europe and the Western Balkans*, *Culture of Polis* 18 (45), 73-86.
- Filipović Sanja, Ignjatović Jelena (2017): *Neoliberalni koncept privrede u zemljama Zapadnog Balkana*, Ekonomski institut – Beograd.
- Filipović Sanja (2013): *The economic prospectus of the Western Balkans region*, *Crossroads-The Macedonian Foreign Policy Journal* 1/2013, 53-67.
- Filipovic Sanja, Tanić, Gordan (2012). *The characteristics of regional electricity market and position of Serbia*, *Institute of international politics and economics - Belgrade*, 190, fn 48.
- Heinrich Böll Stiftung (2022): *Out of pace or out of the race? Status and prospects of energy transition in the Western Balkans*, 5p.
- *Industrijska ekologija* (2022): *Ekonomski rast i ekonomski razvoj*, Ekonomski fakultet-Niš.
- International Energy Agency-IEA (2022): „Global Energy Review 2021: CO2 emissions” IEA, <https://www.iea.org/> (14.01.2022).
- International Renewable Energy Agency (IRENA) (2022): “Energy Transition”, IRENA, <https://www.irena.org/energytransition> (28.01. 2022).
- Grigorescu Adriana, Marioara Jordan, Octavian Alexandru Badea (2012): *Regional Development Policy in the EU and Romania – State-of-the-art and Future Developments*, *Ovidius University Annals* 0(2), 272-278.
- Humphrey Caroline (2012): “Favors and “Normal Heroes””, *HAU Journal of Ethnographic Theory* 2(2), 22-41.
- Jakupi Zylfie Adem (2021): „U Briselu održan četvrti sastanak Saveta za stabilizaciju i pridruživanje EU-Kosovo”, *Anadolu Agency*, <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/u-briselu-odr%C5%BEan-%C4%8Detvrti-sastanak-saveta-za-stabilizaciju-i-pridru%C5%BEivanje-eu-kosovo/2441401#> (13.02.2022).
- Kisin Jovana, Mihić Svetlana, Ignjatović Jelena (2021): *Ekonomski aspekti pandemije COVID-19: Slučaj Republike Srbije*, *Ecologica* 28(103), 369-377.
- Loxha Zajneli Amra (2019): „Kosovo sve teže do Šengena”, *Radio slobodna Evropa*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/29882136.html> (15.04.2019)
- Međak Vladimir, Budimir Branko (2013): „Vodič kroz pristupanje Srbije Evropskoj Uniji“, ISAC Fond.
- http://eupregovori.bos.rs/progovori-o-pregovorima/uploaded/EU_VODIC.pdf (25.02.2022).
- Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije (2022): “Sporazum o energetske zajednici za jugoistočnu Evropu”, *Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije*, <https://www.mei.gov.rs/srl/dokumenta/sporazumi-sa-eu/sporazum-o-energetskej-zajednici-za-jugoistocnu-evropu> (16.03.2022)
- Mustata Alexandru, Shevchuk Victoria (2021): „Osam koraka ka pravednoj energetskej tranziciji na Zapadnom Balkanu“, *CEE Bankwatch Network*, <https://bankwatch.org/wp-content/uploads/2021/05/BA-Osam-koraka-ka-pravednoj-energetskej-tranziciji-na-Zapadnom-Balkanu.pdf> (20.01.2022.)

- Pavlović Ž. Radica (2021): Efekti ekonomske politike na spoljnotrgovinsku razmenu Republike Srbije: Trgovinskopravni i ekonomski aspect-budućnost i perspective, *Megatrend revija*, 18(4), 147-168.
- Radunović Milan (2021): „Termoelektrane na ugalj, da ili ne“, *Energija Balkana*, <https://energijabalkana.net/termoelektrane-na-ugalj-da-ili-ne/> (27.02.2022)
- Spasić Vladimir (2021): „Energetska tranzicija nije pretnja za Zapadni Balkan, nego razvojna šansa“, *Balkan green energy news*,
- <https://balkangreenenergynews.com/rs/energetska-tranzicija-nije-pretnja-za-zapadni-balkan-nego-razvojna-sansa/> (27.10. 2021).
- Tošković Jelena (2016): Preispitivanje neoliberalnog koncepta ekonomije na primeru zemalja Zapadnog Balkana, *Edukons Univerzitet - Sremska Kamenica*.
- Trapara Vladimir, Nedeljković-Pravdić Marija (2014): „Uključivanje Kosova u proces stabilizacije i pridruživanja“ U: *Međunarodna konferencija Instituta za međunarodnu politiku i privredu - Evropska unija i Zapadni Balkan – izazovi i perspective*, 244-254.
- Verbić Miroslav, Filipović Sanja, Radovanović Mirjana (2017): *Electricity prices and energy intensity in Europe*, *Utilities Policy* 47, 58-68.
- Vitošević Jovana, Lukinović Mario, Škvareninová Lucia (2021): *Energy security: The impact of environmental policies on energy security*, *Megatrend revija* 18(4), 41-56.
- Vijeće EU (2015): „Potpisan Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) između Evropske unije i Kosova“ *Evropsko vijeće*, <https://www.consilium.europa.eu/hr/press/press-releases/2015/10/27/kosovo-eu-stabilisation-association-agreement/> (10.02.2022)
- Вучинић, Александра (2019): Зелена агенда за Западни Балкан. *Савремена управа-Часопис за практична и теоријска питања јавне управе* 1, 18-24.
- United Nations Development Programme (2020): „Human development reports: Human Development Index Trends 1990-2019.“, UNDP, <https://hdr.undp.org/en/composite/trends> (12.01.2022.9)
- United Nations Development Programme-UNDP (2016): „Risk-Proof ing the Western Balkans: Empowering People to Prevent Disasters“, UNDP, https://hdr.undp.org/sites/default/files/risk_proofing_the_western_balkans.pdf (15.01.2022.)
- World Bank (2022): „Data indicator“, World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator> (05.02., 2022)
- World Bank (2021): “Western Balkans Regular Economic Report: Fall 2021”, World Bank, <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/western-balkans-regular-economic-report> (20.02.2022.)
- World Bank (2020): ”Western Balkans Regular Economic Report No.18 - An Uncertain Recovery”, World Bank, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34644> (08.02.2022)
- World Bank (2018): ”Western Balkans: Directions for the Energy Sector”, World Bank Final report, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/201391544823541838/text/Western-Balkans-Energy-Directions-Paper.txt> (12.01.2022.)
- Đurašković Jovan, Konatar Milena, Radović Milivoje (2021): *Renewable energy in the Western Balkans: Policies, developments and perspectives*, *Energy reports* 7(2021), 481-490.

Sanja Filipovic
Jelena Ignjatovic

338.1(497-15)
339.923(4-672EU:497-15)
DOI: 10.5937/MegRev2203167S
Pregledni naučni članak
Primljen 25.07.2022.
Odobren 05.09.2022

ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE WESTERN BALKANS: OPPORTUNITIES AND LIMITATIONS FOR GREEN TRANSITION

Summary: *The Western Balkans countries have the aim to become part of the European Union. According to that aim, they have implemented economic and systemic reforms in the last three decades. As countries in the region are signatories to the Energy Community Treaty, they have committed themselves to harmonize legislation, define and implement national plans aimed at reducing carbon emissions, improving energy efficiency and increasing the use of renewable energy sources. Having in mind their commitment, the aim of this paper is to determine the progress in the process of economic development, i.e. to define the chances and limitations to implement the process of energy transition. The results of the research show that despite the started reform processes and the progress in the Human Development Index, the COVID-19 crisis slowed down the development of the region and led not only to recession and falling living standards, but also to rising unemployment. In addition, a great challenge for the region is the reduction of energy and carbon intensity because the structure of the power industry is dominated by coal-fired power plants that are outdated and inefficient. The region lacks investment and consistency in implementing ongoing reforms. The Green Agenda for the Western Balkans represents a chance for the region, because through the Instruments of Cross-Border Cooperation, it encourages investments in projects that not only enable energy transition, but also the development of other sectors of industry and agriculture.*

Key Words: *development, transition, reforms, Western Balkans.*